

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan İlişkisi: Mersin Örneği

The Relation Between Urban Memory and Urban Space on Evolution of Urban Character: Case of Mersin

Tülin Selvi Ünlü

Mersin Üniversitesi, Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi, Mersin

ÖZ

Tarihi, ekonomik ve toplumsal gelişmeler ile mekan arasındaki karşılıklı olarak birbirini üreten ilişki, mekan ve bellek arasında da söz konusudur. Bu nedenle mekan ve bellek arasındaki bu diyalektik ilişkinin çözümlenmesi, fiziksel çevre algısı ve bellekteki temsillerinin araştırılması, tek bir mekansal öge ya da bütün bir kentin görünen somut varlığının ötesinde, bunların bellekteki soyut karşılıklarını anlamak için önemli olanaklar sunmaktadır. Fiziksel çevre algısının ölçülmesi ve bellekteki temsillerinin araştırılmasında, mekana ilişkin bilginin bilişsel olarak nasıl temsil edildiği, söz konusu bilginin nasıl bir işlemde geçirildiği, ifade edilmesinde ne tür bireysel kısıtlar bulunduğu, bunların ölçümünde ve değerlendirilmesinde kullanılacak uygun araç ve yöntemin ne olduğu gibi çok sayıda sorun hala tartışılmaktadır. Ne var ki, tarihsel gerçekliğin yeniden inşasında, geçmişteki “doğru”nun ne olduğundan çok onun “nasıl” olduğu ya da “nasıl bir iz bıraktığı” ve “ne anlama geldiği” sorularının sunacağı olanaklar dikkate alındığında, söz konusu tartışmaların gölgesinden kurtulmuş çalışmalar yapılabilecektir. Buradan hareketle çalışmada, kentsel mekanın toplumsal bellekteki karşılıkları, aralarındaki etkileşimli ilişki çerçevesinde, Mersin örneği üzerinden sözlü tarih yönetimi kullanılarak araştırılmıştır. Mersin’in, Doğu Akdeniz’de önemli bir ticaret ve liman kenti kimliğiyle geliştiği on dokuzuncu yüzyıldan 1960’lı yıllara kadarki dönemde, kentsel mekan ve kent belleği arasındaki ilişki, bu döneme tanıklık etmiş Mersinliler ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri ile ortaya konmaya çalışılmış, kentsel mekan ve kent belleği arasındaki ilişkinin neden önemli olduğu, günümüz Mersin’inde yaşanan kentsel mekan ve kent kimliği sorunları temelinde tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Kent belleği; kent kimliği; kentsel mekan; sözlü tarih.

ABSTRACT

The reciprocal relation between historical, economical and social developments and urban space also exists between urban memory and urban space. Therefore, the analysis of the dialectic relation between urban memory and urban space and investigation of environmental perception and their representation in the memory provides substantial potentials for understanding the abstract repercussions of memory on urban space beyond conceiving it only as a physical asset. There are many questions on evaluation of the environmental perception and analysis of the representations on memory; how is the knowledge on urban space represented through cognition, what are the processes of that, what are the personal restrictions to express the experiences and perceptions on urban space, what are the convenient methods and tools for evaluating all of them. These questions have been still argued. However, thinking on “how” the truth is formed, or “how it left its mark” or “how it reproduced the meaning”, rather than “What the truth is” will provide opportunities to reconstruct the historicity. Thus, in this study, the representations of the urban space on urban memory is examined through the case of Mersin by using the oral history method. The reciprocal relation between urban space and memory is scrutinized through oral history interviews with inhabitants of Mersin, and the importance of aforementioned relation and the problems embedded on urban space in relation to memory is discussed.

Keywords: Urban memory; urban character; urban space; oral history.

Bu çalışma, 4-7 Eylül 2013 tarihinde, Bilkent Üniversitesi’nde gerçekleştirilen, Bellek ve Kültür, VII. Uluslararası Kültürel Araştırmalar Sempozyumu’nda yazar tarafından sunulan, “Kent Kimliğini İnşa Süreci Olarak Kentsel Bellek Ve Kentsel Mekan-Mersin Örneği” başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

Geliş tarihi: 16.06.2016 Kabul tarihi: 03.03.2017

Online yayımlanma tarihi: 07.03.2017

İletişim: Tülin Selvi Ünlü. e-posta: selvitulin@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

Mekanın, sosyal ilişkilerle birbirini üreten karşılıklı ilişkisinde (Işık, 1994, s.20) kent, kolektif belleğin mekansal olarak üretildiği bir alan olarak karşımıza çıkar. Bir başka deyişle kent, toplumsal belleğin oluştuğu fiziksel düzlemdir. Kentler bu anlamda, geçmişteki olayların yaşandığı ve farklı deneyimlerin farklı biçimde ifade edildiği yerlerdir (Ringas vd., 2011, s.326). Bu farklı deneyimler ise bireylerin, yaşadıkları kente ilişkin bir genel görüş geliştirmesi, bir değerler kümesi ile o kenti özdeşleştirmesi ve tüm bunların sonucunda bir idealleştirme yaparak kentin kimliğini belirlemesini sağlamaktadır (Tekeli, 1991, s.80).

Dolayısıyla, kentsel mekan, kentsel mekandaki deneyimlerle oluşan kentsel bellek ve kent kimliği arasında birbirini besleyen oldukça yakın bir ilişkiden söz etmek olanaklıdır. Bu ilişkinin belki de en somut izleri, modernitenin, kentsel mekana müdahalelerinde görülmüştür. Bu nedenle, kentsel bellek ile kent kimliği arasındaki ilişkinin konu edildiği çalışmalar, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında, modernizmin kente olan müdahalesine ve kentleri birörnekleştiren işlevselci yaklaşımına bir alternatif olarak yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu araştırmalar, özellikle Halbwachs'ın yirminci yüzyıl başından itibaren kolektif belleğin inşa edilmesi süreçleri ile ilgili yürüttüğü çalışmalardan etkilenmiştir.

Bu çalışmada, kentsel bellek ile kent kimliği arasındaki ilişki, kentin mekansal gelişimi ve kent kimliğinde belirleyici olan mekansal bileşenlerin, kentlilerin belleğinde yer alıp almadığı sorusundan hareketle ele alınmıştır. Bu soruya yanıt arayışında, mekanın görünen, somut bilgisinin ötesinde, toplamda kent belleğini oluşturan, her bir kentlinin belleğinde yer etmiş söz konusu mekansal bileşenlere ilişkin gizil bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunun için, kentsel mekan ve kent belleği arasındaki ilişkinin önemli bir unsuru olarak kişisel tanıklıklar ve öznellerarası bilgiye ulaşmak üzere, sözlü tarih yöntemi kullanılarak, kentsel mekan ve bunun kentsel bellekteki karşılıkları araştırılmış, kent kimliğinin oluşumunda, kentsel mekan ve kentsel bellek arasındaki ilişkinin önemi tartışılmıştır.

Çalışma alanı Mersin kentidir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, ortaya çıkış ve gelişiminde belirleyici olan deniz kıyısındaki konumuyla Mersin'de kentsel mekan, denizle ilişkiyi kuran ana yapısal öğeler olan iskeleler ve iskelelerin uzantısında ticari etkinliklerle ilişki doğrultusunda şekillenen kullanımlarla gelişmiştir. Öte yandan, deniz ticaretine dayalı ticari hareketlilik, çeşitlilik gösteren bir demografik yapıyı beraberinde getirmiştir. Bu süreç, gerek sosyal, gerekse mekansal olarak, doğrudan

kentin ortaya çıkış dinamikleri ile ilişki içinde, kendine özgü bir yapı ile gelişmesinde etkili olmuştur. 1830'lu yıllarda başlayan söz konusu gelişim, kapitalist dünya ekonomisi, Osmanlı modernleşmesi ve söz konusu iki gelişimin liman kentlerinde yarattığı sosyo-ekonomik koşullarda gerçekleşmiştir.

Çalışmada, kentin Doğu Akdeniz'de bir liman kenti olarak geliştiği bu döneme¹ yönelik olarak, kişisel tanıklık ve sözlü bilginin veri olarak değerlendirildiği bir yaklaşımla, mekanın kentsel bellekteki karşılıkları araştırılmış, kente kimlik kazandıran mekansal öğeler ile kent belleği arasındaki ilişkinin önemi tartışılmıştır. Bu doğrultuda, birden çok kişiyle yapılan sözlü tarih görüşmeler ile kentlilerin bireysel belleğinde kayıtlı bilginin bir bütün olarak analizi yapılmış, kente dair genel bir resme işaret eden kolektif belleğe ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, kentlilerin belleğinde mekana ilişkin kayıtlı olan ve çeşitli benzerlikler gösteren, bir kolektif bellek olarak kentsel bellek esas alınmıştır.

1. Kent Kimliği-Kentsel Mekan-Kentsel Bellek İlişkisi

Bu bölümde, öncelikle çalışma kapsamında kent kimliğinin nasıl ele alındığı ortaya konulmaya çalışılmış ve ardından, kentsel mekan ve bellek arasındaki ilişki sorgulanarak, sözlü tarih yönteminin kentsel mekanı anlamak için ne tür olanaklar sunduğu ele alınmıştır.

1.1. Kent kimliği

Kentler, onları birbirinden ayırt eden kimi nitelikleri doğrultusunda farklı biçimlerde tanımlanmışlardır. Bu tanımlama, kimi zaman, "Bronz Çağı kenti, Ortaçağ kenti, Roma kenti" gibi dönemsel bir atıf, kimi zaman "Osmanlı kenti, Yunan kenti, Türk kenti ya da Arap kenti" gibi ait olduğu medeniyet ya da ulusa atıf, kimi zaman "İslam kenti" gibi egemen dini inanca dair bir atıf ya da, "Akdeniz kenti" gibi içinde yer aldığı coğrafyaya yönelik bir sınıflandırma doğrultusunda coğrafi bir atıfla yapılmıştır. Kentleri, diğerlerinden ayırt eden ve kendine özgü niteliği ile tanımlanmasını, adlandırılmasını sağlayan pek çok değişken vardır.

Lynch (1981), kentleri farklılaştıran bu özelliklerin kentin kimliğini oluşturduğunu söyler. Kentin kimliğini oluşturan, onu diğerlerinden farklılaştıran, doğal, sosyal ve yapısal çevre arasındaki ilişki ve etkileşimlerdir. Kent kimliğini, doğal çevre koşulları ve sosyal çevreden temel alan kültürel yapı ile yapısal çevre birlikte üretir. Yapılı çevreye dayalı kimlik ise biçim, bulunduğu

¹ Mersin, benzer tarihi, siyasi ve toplumsal değişimlerle gelişen ve şekillenen, Doğu Akdeniz'deki liman kentlerine özgü çeşitli sosyal ve mekansal nitelikleriyle karakterize bir liman kenti olarak ortaya çıkmış, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Selanik, İzmir, İskenderun, Beyrut gibi pek çok liman kentinde ortaklaşan, kentsel kullanımlar ve mekansal kurgu, çeşitlilik gösteren sosyal yapı, denize dayalı ticaret ve kentsel mekanda sınıfsal farklılaşma gibi benzer özellikleri ile dikkat çeken liman kentlerinden biri olarak gelişmiştir. Detaylı bilgi için bkz.: Özveren, E. (2006) "Zaman İçinde Avrupa, Akdeniz Dünyası ve Antakya Üzerine Düşünceler", *Akdeniz Dünyası Düşünce, Tarih, Görünüm*, Ed. Özveren, E., Özel, O., Ünsal, S., Emiroğlu, K., İstanbul: İletişim Yayınları, 13-26 ve Keyder, Ç., Özveren, Y. E., Quataert, D. (1994). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Liman Kentleri: Bazı Kuramsal ve Tarihsel Perspektifler", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri*, Ed; Keyder, Ç., Özveren, Y. E., Quataert, D., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 121-157.

konum, kullanım türü ve anlamları ile bir bütün oluşturan mekansal yapı ile şekillenir (Suher vd., 2004, s. 27). Kent kimliğini oluşturan söz konusu bu üç temel yapıyı birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Çünkü, kentin içinde yer aldığı coğrafya, iklim, topoğrafya gibi temel doğal yapının, yaşam biçimi ve sosyal yapıyı etkilemesi kaçınılmazken, aynı şekilde sosyal yapının ürettiği yapıyı çevrenin doğal yapıyı şekillendirmesi de kaçınılmazdır.

Ancak bu çalışma kapsamında, kent kimliğinin mekansal yapı ve bileşenlerine odaklanılmıştır. Dolayısıyla burada kentin, mekansal deneyimlerle şekillenen ve aynı zamanda mekanı üreten ve şekillendiren iki yönlü bir işleyişle, diyalektik olarak gelişen kimliği üzerinde durulmaktadır. Bu doğrultuda kentin kimliğinin, bağlam bağımlı ve mekansal parçalar arasındaki ilişkisellikleri içeren fiziksel yapısı ve bileşenlerinin kentlilerin belleğinde yer edip etmediği araştırılmaktadır. Bunun için öncelikle, kentsel mekan ve bellek arasındaki ilişkinin neler sunabileceği ele alınacaktır.

1.2. Kentsel mekan ve kentsel bellek arasındaki ilişki ne sunuyor?

“Bellek” kavramı, Türk Dil Kurumu’nun Büyük Türkçe Sözlüğü’nde, “yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin” olarak tanımlanmaktadır. Tanımdaki “bilinçli olarak zihinde saklama gücü” ifadesi “bellek” konusunda yapılan çalışmalar için oldukça anlamlıdır. Çünkü belleğin, bir hatırlama ve unutma süreci olduğu, hatırlama ve unutmanın ise bireyin ve toplumun kendini var etmesi ve varlığını sürdürmesinde önemli birer araç olduğu düşünüldüğünde, hiçbir zaman tarafsız olmayan (Pérouse, 2006, s.105-110) ve “bilinçli” olarak yapılan bu eylemin, oldukça önemli anlamlar ve bilgiler içerdiği görülür. Çünkü bireyin ve toplumun, birey ve toplum olma yolundaki tarihsel yolculuğunu ne oranda hatırladığı/unuttuğu ya da nasıl hatırladığı, onun kültürel yapısına ilişkin önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle, ister bireysel ister kolektif bellekte, bilinçli olarak biriktirilen olaylar, kişiler, görüntüler, mekanlar, sesler, kokular ve benzeri her türlü öğenin, kayıt altına alınması ve geleceğe aktarılması büyük önem taşır.

Halbwachs (1992, s.28), kolektif belleğin, toplumda belleğe ilişkin oluşmuş sınırlar içinde, bireysel anımsamaların bir araya gelmesi ile oluştuğunu öne sürer. Ancak bu, basit bir anlatımla tüm bireyselliklerin ardına eklenmesi ile elde edilecek bir bütüne karşılık gelmez. Aksine toplum içindeki bireyin tekil deneyimleri ile toplumsal deneyimler karşılıklı olarak etkileşim halindedir ve birey ancak toplum içinde varoluşuyla anılarını inşa edebilir. Diğer bir anlatımla, anımsamalar ve anılar bireysel olmanın ötesinde bireyin toplum içindeki varoluşu ile üretilmektedir. Ricoeur (2012, s. 143), kişisel hafıza ve kolektif hafızaya ilişkin yaptığı tartışmada Halbwachs’ın görüşünü

destekler biçimde, toplumsallığın izinin kişisel hatırlama eyleminde bulunduğunu ve her bireysel hafızanın kolektif hafızaya dair bir bakış açısı olduğunu söyler. Halbwachs’ın kavramsallaştırması, kolektif belleğin, tarihten farklı olarak hatırlamanın ötesinde, bireysel ve toplumsal olarak kimliğin oluşmasını sağlayan, yaşanmış deneyimlerin oluşturduğu etkin bir geçmiş olduğuna işaret etmektedir. Russel da (2006, s. 796), Halbwachs’ın, kolektif bellek ve kimlik ilişkisine dair bu yorumuna vurgu yapar ve kendine özgü doğası ile toplulukların yaşadığı deneyimin ortak/paylaşılan bir bellek ve kimliği üreten şey olduğunu dile getirir. Bu yönüyle, toplumsal ve bireysel eylemler ile ilişki içinde şekillenen kentsel yapıyı çevre, kolektif belleğin üretilmesine doğrudan etki yaparak “kentsel bellek” olarak adlandırılan, mekana bağlı bir belleğin oluşmasını sağlayan fiziki düzlem olmaktadır.

Dolayısıyla, kentin fiziksel çevresinde yaşanan değişimler, kentsel belleğin de değişime uğramasına yol açmaktadır (Ringas vd., 2011, s.326). Rossi’ye (1982, s.130) göre kentin kendisi, kentte yaşayanların kolektif belleğidir ve kolektif belleğin locus’udur. Locus kavramı, Rossi tarafından, “belirli bir yer ile onun içindeki binalar arasındaki ilişki” olarak tanımlanmakta ve “hem tekil, hem de evrensel” olarak nitelendirilmektedir. Locus’ta gerçekleşen toplumsal ilişkiler ise o yerin kimliğinin ve karakterinin oluşmasına doğrudan etki etmektedir. Bu çerçevede, kentin binaları, sokakları ve diğer fiziksel bileşenleri locus içinde bir kentsel bellek ile birlikte kentsel kimliğin oluşmasını da sağlamaktadır. Benzer şekilde Norberg-Schulz (1984) da gerçekleşen herhangi bir eylemin, bulunduğu yerellikten bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğini belirtir. Norberg-Schulz’a göre “yer”, varoluşun ayrılmaz bir parçasıdır ve soyut bir konumdan öte biçimi, dokusu, rengi ve malzemesi ile bulunduğu yerelliğe karakter kazandırmaktadır. Yerin kendine özgü olduğu ise genius loci olarak adlandırılan mekanın ruhunu beraberinde getirmektedir.

Kentsel kimliğin ve karakterin oluşmasında önemli bir unsur olan genius loci, kentin fiziksel biçiminin üretilmesi ve değiştirilmesi süreçleri ile çeşitli dönemlerde değişikliğe uğrayabilir (Conzen, 1966). Bu anlamda her dönemde kentte yaşayanlar, mekanın ruhunu kendi deneyimleri ile üretmekte ve bu anlamda kolektif bellek mekanda nesnelleşmektedir. Bir başka deyişle, kentsel mekanın biçimlendirilmesiyle ortaya çıkan yapıyı çevre, toplumun gündelik yaşam pratikleri ile yakından ilişkilidir. Özellikle kamusal mekanlar, toplumsal belleğin ve kentsel kimliğin oluşmasında oldukça önemli, toplumsal ilişkinin üretildiği alanlardır (Boyer, 1996, 9). Dolayısıyla kentsel mekan, kolektif bellek ve kent kimliğinin oluşmasında, “şimdiki zamanda geçmişi keşfetmemizi sağlayacak” temel düzlemi sunmaktadır (Halbwachs, 1980, s.167).

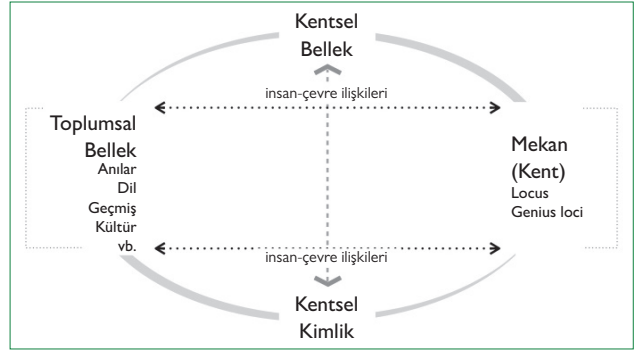
Kısacası, kültürel çeşitliliğin buluşma yeri ve toplumsal yaşamın birincil mekanı olarak kentler, kolektif belleği oluşturan

bütünün önemli bir parçasıdır. Bu nedenle kent belleği, özellikle son yüzyılda toplumsal tarihin araştırılmasında önemli bir başvuru alanı haline gelmiştir. Kentsel bellek ile mekan arasındaki etkileşim, bireylerin kentsel mekanı algılama biçimleri ve farklılıklarıyla zenginleşmektedir. Burada kolektif belleği etkileyen unsurlar anılar, dil, geçmiş ve kültür olarak belirirken, kentsel mekan kendine özgü özellikleri ve yerelliği ile bir locus haline gelmekte ve söz konusu ilişkiler ile sürekli kendini yenilemektedir. Bunun sonucunda ise kentsel bellek, mekandaki değişimlere koşut olarak sürekli değişebilmekte, buna bağlı olarak kentsel kimlikte dönemsel olarak önemli farklılıklar oluşabilmektedir (Şekil 1).

Bu noktada, kentsel bellekte karşılık bulan mekansal öğelerin neler olduğu önem kazanmaktadır. Bu ise yazılı bilgiyle kurulan tarihin ötesinde, kolektif bellekteki gizil bilgiyi dikkate alan yeni bir yaklaşımı gerekli kılar. Tosh (2008, s.22, 23), tarih kavramının iki anlamı arasındaki ayrımın, çok az insan tarafından farkına varıldığını, tarihin bir anlamıyla gerçekleşmiş olayları içerdiğini, diğer anlamıyla ise gerçekleşmiş olanların kolektif temsili olduğunu söyler. "Gerçekleşmiş olanların kolektif temsil"i ise belgelerin yanı sıra kolektif bellekte kayıtlıdır. Dolayısıyla kolektif belleği oluşturan anlatılar, öz yaşam öyküleri ve anılar, belgeler üzerinden kurulan tarihin dışında, Tosh'un sözünü ettiği tarihin ikinci anlamına yönelik başka bir tarih anlayışını olanaklı kılmaktadır. Sözlü tarih böyle bir tarih anlayışında önemli bir yöntem olarak belirmiştir.

1.3. Sözlü tarih ve kentsel mekanı anlamak

Tıpkı kent ve kentli arasındaki ilişki gibi, tarih ve toplum arasındaki ilişki de tek yönlü olmaktan uzaktır. Bu nedenle, tarih ve sosyal bilimler alanının işbirliği kaçınılmazdır. Söz konusu işbirliği düzleminin oluşmasında, Annales Okulu ve Marksist tarihçilerin katkısı önemlidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, toplumsal tarih ve sosyal bilimlerin yakınlaşmasıyla gelişen tarih anlayışı, sosyal bilimci için oldukça zengin bir alan sunmuştur (Tekeli, 2007, s.51). Özellikle 1970'li yıllardan itibaren bu yeni tarih anlayışı (Iggers, 2000, s.105), demografi çalışmalarından, işçi sınıfına ilişkin araştırmalara, kırsal hayata yönelik çalışmalardan, kadın sorunlarına kadar pek çok araştırmayı, sıradan insanları odağa alarak ve toplumsal gerçekliği başka bir noktadan kurarak ele almanın yolunu açmıştır (Kyvig ve Marty, 2000, s.4, 5). Bu süreçte, kent ve kente ilişkin çalışmalar da yeni bir bakış açısı ve boyut kazanmıştır. 1960'lı yıllarda Amerika kentlerinde yaşanan toplumsal hareketlilik, özellikle azınlıklar ve yoksullara dikkat çeken yeni bir kent tarihini ortaya çıkarmıştır (Tosh, 2008, s.27). Böylece kent tarihçileri, o kente özgü toplumsal yaşam biçimlerini, komşuluk ilişkilerini, akrabalar arasındaki yardımlaşmayı, gündelik hayatı ve iş yaşa-

Şekil 1. Kentsel bellek ve kimlik oluşum sürecinde toplumsal bellek ile mekan arasındaki karşılıklı ilişki.

mını ve hatta bütün bunların bir kentin içindeki bölgelere göre nasıl farklılaştığını araştırmak için yeni olanaklar edinmişlerdir (Thompson, 1999, s.6).

Sözlü tarih yöntemi ise tarih ve toplum arasındaki ilişkiyi aşğıdan yukarıya kurabilmek için imkan sağlayan bu olanaklardan biri olarak gelişmiştir. Toplumun gündelik yaşam pratikleri ile yakından ilişkili olan kentsel mekan, toplumsal belleğin ve kentsel kimliğin önemli bir bileşenidir (Boyer, 1996, s.9). Bu noktada sözlü tarih, kentin mekansal öğelerinin kent belleğindeki karşılıkları ve kent kimliğiyle ilişkisini ortaya koymak üzere, bir bellek çalışması yöntemi olarak önem kazanmıştır.

Kent ve kentsel mekana ilişkin sözlü anlatılar, değişen, dönüşen ya da tamamen yok olan kentsel mekanlar ve/veya yapı çevre öğelerinin geçmişteki ve/veya bugünkü durumlarına ilişkin olarak hiçbir yerde kayıtlı olmayan, üstelik yalnızca o kente özgü olan bilginin üretilmesini sağlayacağından eşsiz bir değer taşımaktadır. Sözlü tarih yöntemiyle edinilecek bu bilginin önemi, yalnızca kentsel öğelerin tarihlerini değil, aynı zamanda söz konusu öğenin kentsel bellekteki karşılığını ve kent bütünü içindeki ilişki anlamını içermesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kentsel mekanın, üç boyutlu biçimlenişinin ardındaki anlamları ve toplumsal gerçeklikleri sorgulama olanağı sunan sözlü tarih, kent kimliğinin inşa sürecinde belirleyici olan kentsel bellek ve kentsel mekan arasındaki etkileşimli ilişkinin anlaşılmasına olanak tanımaktadır².

Ne var ki sözlü tarih yöntemi ile elde edilen anlatılar ve anılar, geçmişin birer temsilidir ve bu nedenle, her temsil gibi gerçeğin duygusal etkileşimlerle yoğrulmuş bir yansıması, yani yorumudur. Bir başka deyişle, söz konusu anıları geçmişten bugüne getiren hatırlama süreci, bir deneyimi başka bir deneyime dönüştürür (Yılmaz, 2011, s.189). Bu nedenle sözlü tarih, araştırmacı için dikkatli adım atmayı gerektirir. Ancak belleğin kurduğu bu tuzaklar, bireysel ya da kolektif, insa-

² Sözlü tarih yönteminin mekânın anlaşılması, yorumlanması ve şekillendirilmesine yönelik kullanımına dair özgün bir çalışma için bkz.: Kóksoy Karpat, G. (2009) *Tarihsel Alanlarda Sözlü Tarih Bilgisine Dayalı Kentsel Tasarım Kriterlerinin Oluşturulması: Kemeralı Anafartalar Caddesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

nın dünyayı algılamasında “gerçek” ile “mit”in, “nesnel” ile “öznel”in ayrıştırılmayacak ölçüde iç içe geçmiş olduğunun farkında olanlar için oldukça zengin alanlar sunar (Thompson, 1999, s.119). Tarihsel gerçekliğin yeniden inşasında bir araştırma yöntemi olarak sözlü tarihin kullanımına yönelik süren tartışmalara Thompson’ın verdiği bu yanıtla benzer bir başka yanıt da, onun ne için kullanıldığıyla ilişkilidir. Kimi zaman, geçmişteki “doğru”nun ne olduğundan çok onun “nasıl” olduğu ya da “nasıl bir iz bıraktığı” ve “ne anlama geldiği” araştırmacı için daha anlamlı sonuçlar üretebilir.

Thompson’ın uyarısını dikkate alarak, geçmişte olup bitenin ne anlama geldiğini, bireylerin gündelik ve sıradan yaşamları üzerinden kurabilmek için, toplum tarafından üretilen kolektif belleğin bileşenlerini anlamak önemlidir. Kolektif bellek, içinde bireysel bellekte biriktirilenleri de barındırmaktadır ve bireysel belleği, içinde bulunduğu sosyal ve fiziksel çevreden bağımsız olarak tanımlamak olanaklı değildir (Halbwachs, 1992, s.53).

Dolayısıyla, gerek kolektif, gerekse bireysel belleği ve toplumsal yaşamın en önemli fiziksel düzlemi olarak kentsel mekanı, kentteki yaşam ve sosyal ilişkiler bütününden bağımsız olarak anlamak güç görünmektedir. Bu nedenle bireyin, bir değerler kümesi ile özdeşleştiği ve dolayısıyla hakkında bir kimlik yargısına ulaştığı ve böylece kendini ait hissedebildiği kentsel mekanın bileşenlerini ortaya koymak, kentlerin kimliğini anlamak kadar, bu kimliği üreten mekansal öğeleri ve bunların kent belleğindeki anlamlarını da ortaya koymayı sağlayacaktır.

Buradan hareketle çalışmada sözlü tarih yöntemi ile edinilen bilgiden yola çıkılarak, Mersin’in bir liman kenti olarak geliştiği döneme ilişkin, kentlilerin belleğinde yer etmiş olan mekansal bileşenlere bakılacaktır.

2. Mersin’de Kentsel Mekanın Gelişimi ve Mekanın Gizil Bilgisi

Çalışmada, Mersin’in bir ticaret ve liman kenti olarak gelişmeye başladığı 1900’lü yıllardan 1960’ta modern limanın inşasına kadarki dönemde gelişen kentsel mekan esas alınmıştır. Söz konusu dönemsal sınırlama, kentin modern limanın inşasıyla birlikte, değişen denizle ilişkisi doğrultusunda şekillenmiştir.

Ortaya çıkışı, gelişimi ve kimliği, doğrudan denizle ilişkiye ve deniz ticaretine dayalı mekansal yapı doğrultusunda şekillenen bir kent olarak Mersin’de, söz konusu mekansal kurgu ve mekan organizasyonundaki işlevsel ilişki, modern limanın inşasıyla birlikte önemli bir değişim geçirmiştir. Çalışmada söz konusu değişim öncesi döneme tanıklık eden Mersinliler ile görüşmeler yapılmıştır.

Mersin, Osmanlı’nın dünyanın değişen ekonomik yapılanmasında bir çevre ülkesi olarak yer almaya başladığı dönemde, sunduğu ticari olanaklarla, batı ile yakın ilişki içinde olan toplulukların yaşadığı bir liman kenti olarak gelişmiştir. Kent, daha bu yıllarda deniz ulaşımının yanı sıra demiryolu, karayolu gibi farklı ulaşım olanakları ile buluşmuştur. 1886 yılında Mersin-Adana Demiryolu’nun açılmasıyla raylı sistem kent içinde de kullanılmaya başlamış, demiryoluyla kente gelen hammadde ve ürün kentin ana iskelesine aktarılmıştır. Bu dönemde ticari etkinlik, istasyon ile ana iskele arasındaki bu raylı sistemin yer aldığı kıyıya paralel cadde boyunca gerçekleşmiştir. *Uray Caddesi*³ olarak adlandırılan ve ticari faaliyetin omurgası niteliğindeki bu caddenin Gümrük İskelesi’ne ulaştığı noktada, kentin ilk kamusal mekanı olan *Gümrük Meydanı*⁴ şekillenmiştir. Gümrük Meydanı, Gümrük İskelesi ve Gümrük Binası ile birlikte, kentin özellikle uluslararası ticaretinin yapıldığı bir ticaret meydanı olarak gelişmiş, çevresindeki ticari kullanımların yanı sıra, kafe, lokanta, otel gibi farklı kullanımlarla çevrili, tanımlı bir alan olarak şekillenmiştir. Gümrük Meydanı’nın hemen kuzeyinde ise daha çok kentte yaşayanların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir pazar alanı yer almıştır (Selvi Ünlü, 2007, s. 197, 198). Yoğurt Pazarı olarak adlandırılan bu alan, özellikle çevre yerleşimlerden gelen süt ve süt ürünlerinin satıldığı bir başka ticaret meydanı olarak gelişmiştir. Dolayısıyla kentin iki önemli meydanı, biri dış ticarete diğeri ise yerel gereksinimlere yönelik gelişen iki ticari odaktır (Şekil 2).

Bu dönemde daha çok deniz kıyısındaki kumluklar üzerinde yer seçen ticarethaneler, 1850’li yılların sonlarında iskelelerden giderek uzaklaşmış, kentsel mekanda tüccar hanları, oteller, lokantalar, eğlenme ve dinlenmeye yönelik bar, kulüp vb. kullanımların yer almaya başlamasıyla kentsel yerleşik alan genişlemiştir. Kentin ticari ve idari merkezi aynı bölgede; Uray Caddesi ve uzantısındaki alanda gelişirken, konut alanları ile dinlenme ve eğlenceye yönelik kullanımlar ağırlıklı olarak kentin batısında yer almıştır (Selvi Ünlü, 2007, s. 134).

³ *Uray Caddesi*, 1800’lü yıllardan itibaren, Mersin’in farklı dönemlere ait kent haritalarının hepsinde görülen, kentin gelişmeye başladığı ilk yıllardan günümüze değin varlığını sürdürmekte olan bir caddedir. Mersin-Adana Demiryolu’nun ve Mersin İstasyonu’nun yapımıyla birlikte bir dönem *İstasyon Caddesi*, Hükümet Konağı’nın inşa edilmesiyle *Hükümet Caddesi* ve ardından da belediyenin cadde üzerinde yer almaya başlamasıyla, “belediye” anlamına gelen “Uray” ismini almıştır ve günümüzde de aynı isimle anılmaktadır. Bknz.: Develi, Ş. (2001) Dünden Bugüne Mersin 1836-1990, 3. Baskı, Mersin: Mersin Ticaret ve Sanayi Odası.

⁴ Modern limanın inşasıyla birlikte 1960’lı yıllarda, deniz kıyısındaki çok sayıda iskele gibi Gümrük İskelesi de yıkılmış, yoğun olarak ticari etkinliğin gerçekleştiği bir meydan olan *Gümrük Meydanı* işlevini yitirmiştir. Yine bu süreçte yıkılan Gümrük Binası ve meydanı çevreleyen/tanımlayan diğer ilişkisel yapı ve kullanımlar da zaman içinde ortadan kalkmış, *Gümrük Meydanı* yaya ağırlıklı kamusal kullanımdan bir trafik meydanına dönüşmüştür. Gerek sözlü tarih anlatılarından ve gerekse kent kartpostal ve fotoğraflarından, hem barındıkları işlevler hem de fiziksel konumlanışlarıyla söz konusu kamusal alanı tanımlayan yapıların birer birer ortadan kalkmasıyla, meydanın giderek tanımsızlaştığı ve taşıt trafiğince işgal edildiği görülmektedir. Bu sürecin sonunda alanın düzenlenmesine ilişkin bir çaba belirmiş ve 1970’li yıllarda yapılan proje ile meydanın kullanımı yeniden tasarlanmıştır. Bu düzenleme sonrasında meydanın eski kamusal kullanımını yeniden kazanamadığı aldığı yeni isimden de rahatlıkla izlenmektedir. Gümrük Meydanı bu düzenlemeden itibaren “Ulu Çarşı” olarak anılmış ve günümüzde de varlığını bu isimle sürdüren bir alan haline gelmiştir. Bugün, eski Mersinliler bu alanı hala *Gümrük Meydanı* olarak adlandırırken, kente bu dönüşümden sonra gelenler ya da bu tarihten sonra dünyaya gelen yeni kuşak Mersinliler için bu alan *Ulu Çarşı*’dır.

Şekil 2. Mersin'in, 1900'lü yıllardan 1960'ta modern limanın inşasına kadarki dönemde kentsel gelişiminde önemli mekansal bileşenler (Bu ve bundan sonraki tüm haritalar, 1942 tarihli İngiliz haritasından yazar tarafından üretilmiştir. Kaynak: Kişisel arşiv).

Bu dönemde Mersin'in, sahip olduğu nüfus çeşitliliği ve ulaşım olanakları sayesinde uluslararası ticaret kanallarını kullanabilmesi, kentte sermaye birikiminin oluşmasını beraberinde getirmiş, bu durum kentin mekansal gelişiminde etkisini göstermeye başlamıştır (Selvi Ünlü, 2007, s. 96). Sermaye birikimiyle birlikte tarımsal ürün sanayileşmiş ve küçük ölçekli de olsa sanayi işletmeleri açılmıştır. Böylece kentte, bölgedeki pamuk üretimi doğrultusunda çeşitli fabrikalar, işletmeler, imalathaneler açılmış ve kentsel yerleşik alan genişlemiştir. Kent, 1840'larda Uray Caddesi boyunca gelişmişken, 1900'lere geldiğinde, kuzey-güney doğrultusundaki Hastane Caddesi⁵ boyunca yer seçen bu yatırımlarla birlikte kuzeye doğru genişlemeye başlamıştır (Selvi Ünlü, 2007, s. 206).

Sermaye birikiminin kentin biçimlenişine etkisi yalnızca ticari kullanımlarla sınırlı kalmamış, kentli yaşam kültürünün geliş-

miyle yeni kentsel talepler gündeme gelmiştir. Ağırlıklı olarak deniz ticareti ile uğraşan gayrimüslim ailelerden oluşan ve kendine yeni bir yaşam alanı kurmaya başlayan bir sınıf belirmiştir. Önceleri, Uray Caddesi ve çevresinde "Frenk Mahallesi" adıyla anılan bölgede oturan bu sınıf, zamanla kentin batısında yeni bir yerleşim alanı seçmiş ve burada müstakil konutlar inşa etmeye başlamıştır (Selvi Ünlü ve Ünlü, 2009, s. 238). Kentin ticari merkezi ile yeni gelişen bu konut alanı arasında söz konusu ticaret burjuvazisinin sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılamak üzere bir kentsel alan şekillenmiştir. Kentin kısaca özetlenmeye çalışılan gelişimi, liman işlevi ve ticari etkinliğe dayalı kullanımların varlığına ve denizle doğrudan ilişkili bir işlevsel bütünlüğe işaret etmektedir.

Bu noktada, çalışmanın çıkış noktasına paralel olarak önem kazanan soru, kentin 1900'lü yıllardan başlayarak, denizle ya-

⁵ Hastane Caddesi, kentin gelişmeye başladığı ilk yıllarda, kuzey-güney doğrultusundaki en önemli ulaşım bağlantısı olarak şekillenmiş, kuzeydeki konut alanlarını doğrudan denize ve kentin önemli kamusal mekanına ulaştıran cadde olmuştur. Adını, kuzeydeki kentin ilk hastanesinden alan cadde halen aynı adla varlığını sürdürmektedir.

kın ilişki içindeki söz konusu gelişimine işaret eden mekansal bileşenlerin, kentlilerin belleğinde yer alıp almadığı ve nasıl yer aldığıdır.

2.1. Sözlü tarih çalışması

Çalışma kapsamında, yukarıdaki soruların yanıtlarını aramak üzere, doğum tarihleri 1908'den 1938'e kadar değişen 11 kadın ve 9 erkekten oluşan toplam 20 kişi ile sözlü tarih görüşmeleri yapılmıştır⁶ (Tablo 1). Kaynak kişilerin belirlenmesinde, birincil ölçüt, çalışmanın esas aldığı döneme tanıklık etmiş olmaları açısından doğum tarihi olmuştur. Öte yandan ulaşılabilen en ileri yaşta kaynak kişiler arasından seçim yapılırken, cinsiyet açısından dengeli bir dağılım olmasına ve kenti algılayış, kentsel pratiklere katılma ve kentsel mekanı kullanma farklılıkları nedeniyle, olabildiğince farklı meslek gruplarından kişiler olmalarına dikkat edilmiştir.

Sözlü tarih görüşmelerinde, görüşme yapılan kaynak kişiden, öz yaşam öyküsünü, Mersin'in mekansal yapısı ile ilişkili olarak anlatması istenmiştir. Her kaynak kişi ile birer defa görüşülmüş, aynı içerikteki görüşme farklı kaynak kişilerle yirmi kez tekrarlanmıştır. Görüşmeler, ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş, kaynak kişilerin fotoğrafları çekilmiştir. Ardından ses kayıtları yazılı hale getirilmiş ve kaynak kişilerin verdikleri mekansal referanslar çıkarılmış, kentlilerin belleğinde yer etmiş olan ortak mekansal bileşenlerden en çok söylenenler belirlenmiştir. Kaynak kişiler, kimi zaman aile fotoğraflarını paylaşmış ancak herhangi bir yönlendirme olmaması için, görüşmeler sırasında kentsel mekana ilişkin herhangi bir görsel malzeme kullanılmamıştır.

2.2. Mersin'de kent belleğinin mekansal bileşenleri

Sözlü tarih görüşmelerinde, kentlilerin belleğinde yer etmiş olan toplam 49 kentsel alan, yapı ve sokak toplam 822 kez anılmıştır. Yapılan görüşmelerde herhangi bir alansal sınır belirlenmemiş, kişilerden Mersin'deki gündelik hayatı anlatması beklenmiştir. Anılan alan- yapı ve sokaklar içinde en fazla adı geçen mekansal bileşenler sırasıyla İskeleler (61) Azakhan (53 kez), Gümrük Meydanı (51 kez), Tüccar Kulübü (48 kez), Yoğurt Pazarı (47 kez) ve Uray Caddesi (39 kez) olmuştur.

Ancak, söz konusu mekanların kent belleğindeki karşılıklarını ve kent kimliğiyle olan ilişkilerini anlamak için sayılardan fazlasına gereksinim vardır. Bunun için referansların, anlatılarda nasıl yer aldığı ve kentsel mekandaki konumları birlikte değerlendirilmeli ve çalışmanın çıkış noktası doğrultusunda, anlatılarda sözü edilen mekansal bileşenlerin, kentin liman kenti kimliğine referans veren öğeler olup olmadığına bakılmalıdır.

Tablo 1. Çalışma kapsamında görüşme yapılan kaynak kişiler

	Kaynak kişi	Doğum tarihi	Görüşme tarihi
1	K	1938	04.02.2008
2	K	1908	12.04.2007
3	E	1937	22.11.2007
4	K	1917	19.11.2007
5	K	1927	05.04.2007
6	E	1931	29.11.2007
7	E	1927	03.04.2008
8	K	1927	28.02.2008
9	E	1932	02.05.2008
10	K	1937	26.04.2007
11	E	1919	19.04.2007
12	K	1937	28.03.2008
13	K	1925	15.02.2007
14	K	1928	03.05.2007
15	E	1927	23.11.2007
16	K	1931	25.01.2008
17	K	1930	19.04.2007
18	E	1933	16.11.2007
19	E	1926	13.06.2010
20	E	1931	05.03.2008

E: Erkek; K: Kadın.

En çok referans alan mekansal öğelerden biri iskelelerdir. Kentte, 1960 yılında yeni limanın inşasına kadar, kıyıda çok sayıda iskele bir bütün olarak liman işlevi görmüştür. Zaman içerisinde çok sayıda irili ufaklı iskele yapılmış, bazıları yıkılırken bazıları da onarılmış ve iyileştirilmiştir. Bu süreçte, kentin ana iskelesi olan Gümrük İskelesi, Taş İskele, Alman İskelesi gibi görece büyük iskelelere daima varlıklarını korumuşlardır (Selvi Ünlü, 2007, s. 128-148).

... İskeleleri de çok iyi hatırlıyorum. Gece böyle çok sıcaklarda herkes o iskelelere giderdi, şeyler alırdık yağ, yağlar böyle yayar, ayaklarımızı da uzatırdık. Çerez de alırdık, şeyler orada saat 12'ye kadar herkes oturur birbiriyle sohbet ederdik. Çocuklar iskelede koşuşturduk oynardık. ... Şu yakın bize, Camii Şerif'e yakın bir iskele vardı, oraya giderdik. Şimdi iskele yok ki! Nerde olduğunu bilmiyorum. Gümrük İskelesi, Gümrük İskelesi'ne de giderdik, evet onu hatırlıyorum⁷.

... Gemiler yanaşmıyor, mavnalarla geliyordu oraya iskeleye. ...Güm-

⁶ Çalışma kapsamında sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişi sayısı 20'den fazladır. Ancak burada, kentin gelişmeye başladığı en eski yıllara tanıklık etmiş olmaları bakımından yaşı en ileri olan, hatırlama/anlatma becerileri açısından en iyi durumda olan kişilerin anlatımları esas alınmıştır.

⁷ E. C. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 19 Kasım 2007, Mersin.

rük İskelesi, Alman İskelesi, İngiliz İskelesi. Herkesin böyle ayrı ayrı iskeleleri vardı. Alman İskelesi şimdiki şeyin ora, söyle adını, gümrüğün orası. Biraz ilerde Maden İskelesi vardı, şöyle söyle adını, arabalarla gemiye maden taşırlardı. Taşıdık yani, "taşır" derken, taşıdık⁸.

... Gümrük Binasının önünden gümrük iskelesine kadar demir yolu vardı. ... Demir yolu, iskelenin başından gelip kıvrılıp gümrük deposuna giderdi. Şimdi Ziraat Bankasının olduğu yer. Çok geniş kapalı bir yerd. ... Bunun dışında bir Alman iskelesi vardı. Alman iskelesi oradan da demiryolu vardı. Alman iskelesi şimdiki istasyon var ya efendim, Devlet Demiryolları onun aşağı yukarı şöyle tam güneyinde büyük bir iskeleydi. Üzerinde demiryolu vardı. Vagonlar gelirdi. Gelen mallar eskiden gemiler biliyorsunuz Mersin'e yavaşamazlardı. Oradan vagonlara aktarım ederlerdi. Vagonları motorla çeke, çeke getirirlerdi. İskeleyle bağlarlar, oradan vinçle alırlar, vagona koyarlar. Liman yoktu sığı burası. ...maden de yüklenirdi. Efendime söyleyeyim, her şey gelirdi. ... istasyona kadar gelirdi, ihraç olurdu. Oraya dökerlerdi maden orda ihraç olurdu. Gelen mallarımız da aynı şekilde. İskeleyle giden vagonlara vinçlerimiz yüklerdi. İstasyona gelirdi. İstasyon da, gideceği yerlere taksim ederdi, gönderirdi⁹.

... Alman iskelesi vardı. Şeyden geliyorsunuz Tarsus'tan Mersin'e girişte, şimdiki Tekel'in olduğu yer. Orası Tekel mi oldu? Kiliseden de daha aşağıya. ... Öbür iskele daha büyüktü, Alman İskelesi. Daha uzundu. Mavnalar gelir yavaşardı. Balyalarla kereste falan şeylere koyup öyle giderlerdi. Gemiler hep dışarıda kalırdı¹⁰.

Babam Levante'lerde veznedardı. Bir de oraya gitmeden evvel, eskiden kantarlar vardı, ambara ve kantarlara bakardı babam. Hububat ölçümü. Yani mesela buradan Avrupa'ya gidecek mallar tartılırdı gümrükçüler nezaretinde, babamda onlara bakardı. Çünkü babam o zaman şeyde, gözetmede çalışıyordu. İskelede çalışıyordu. Mesela Uray Caddesi, şey vardı, Taş İskele vardı, Yolcu İskelesi var, bir de şey vardı, Maden iskelesi var. Maden iskelesi dediğim, kilise var ya, kilisenin karşı sokağındaydı. Bir de Alman iskelesi vardı. En büyük iskele Alman iskelesiydi. Şimdi limanın bulunduğu yer var ya, limanın bulunduğu yer, rıhtımın orası, hemen hemen Alman iskelesiydi orası. Almanlar yaptıkları için "Alman İskelesi" diyorlar. ...Gümrük Meydanı'ndaki iskele şeydi, "yolcu iskelesi" derlerdi. Oraya motor yavaşardı. O zaman gemiler açıkta kalırdı, motorlarla yolcu taşırlardı. Mersin, Lazkiye, Beyrut... Eskiden daha çok yolcu gemileri gelirdi Mersin'e ama şimdi yolcu gemileri gelmiyor¹¹.

En çok referans alan mekansal öğelerden bir diğeri, yakın geçmişte iş hanı olarak kullanılmış bir yapı olmuştur. Azakhan

adı ile anılan bu yapının anlatılarda, önceleri gemi acenteleri, gümrük komisyoncuları gibi kentin büyük tüccarlarının yer aldığı bir iş hanı iken yirminci yüzyıl sonuna doğru, özellikle bakliyat borsası işlevini üstlendiği ve avukat yazıhanelerinin yoğun olarak yer seçtiği bir han olarak önemini hiçbir zaman yitirmediğine vurgu yapılmaktadır (Şekil 3).

İlk dönemlerde yapının alt katı kente gelen kervanların ve gezgin tüccarların hayvanları için kullanılırken, üst katı ise yolcu, gezgin ve tüccarların konaklamasına yönelik işlev görmüştür. Han, 1928'te Azakzadeler tarafından satın alınmış ve zaman içinde "Azakhan" olarak adlandırılmıştır (Develi, 2000, s. 6-7). 1974 yılında taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen yapının 1987 yılında büyük bölümü çökmüş, 1988 yılında ise tamamen yıkılmıştır¹². Ancak bu döneme dek yapının, kentin en canlı iş merkezlerinden biri olduğu, kentlilerin belleğindeki ortak referanslardan da açıkça görülmektedir.

...Yazıhane, meşhur avukatların bir yeri vardır Mersin'de Azakhan, o Azakhan'da (açtım)... Şimdi bütün avukatlar hemen hemen Azakhan'daydı... Büromu ben Azakhan'a yani ilk açtığım 1947 Azakhan 47'de. ... Azakhan dehşet bir yer. Azakhan çok eski bir han biliyorsunuz onun tarihi şeyini de pek şey edemeyeceğim hatırlayamayacağım ve Azakhan'da hemen hemen benim avukat olduğum sene bütün avukatlar Azakhan'daydı. Sırayla ben bir tek ben aşağıdaydım yani bu Azakhan'ın birinci katı aşağı olan kısmı¹³.

...Bir de Azakhan vardı bütün tüccarlar oradaydı. ... Eskiden şöyle derlerdi " Uray Caddesi('nde) iş varsa Türkiye'de hayat var, iş şey yatıyorsa Uray Caddesi yatıyorsa Türkiye'de iş bitmiş" derlerdi¹⁴.

...Azakhan yani çocukluğumda bile o güzelliğinin farkındayım. Hani giriyorsunuz kocaman bir meydan, çift merdiven yukarı doğru çıkıyor orada yazıhaneler vardı, aşağıda depolar falan. Niye kıydılar oraya?¹⁵

Azakhan'da benim kocamın şeyi vardı, bürosu diyelim, aşağı katta. Bütün herkes Azakhan'daydı o zaman. ... Bütün ticaret yapanlar oradaydı. Tabi kolaylık da bir yerde... Çünkü tabi herkes birbirine alışveriş yapabiliyordu. ... Üst katta avukatlar. ...(Aşağıda) Evet ticarethaneler. Yukarda da avukatlar¹⁶.

Azakhan çok muazzam bir yerd. Azakhan'ın içine girdiğiniz zaman sağlı sollu yine böyle Arap, Hıristiyan, Müslüman tüccarlar çok güzel geçinirler, işler gayet güzel iyi, hürmetkar. Her gün sabahle-

⁸ H. K. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 29 Kasım 2007, Mersin.

⁹ H. H. U. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 03 Nisan 2008, Mersin.

¹⁰ L. A. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 28 Nisan 2008, Mersin.

¹¹ N. T. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 16 Kasım 2007, Mersin.

¹² 2 pafta, 72 ada, 1 numaralı parselde bulunan ve koruma kurulunun 3.9.1974 tarih ve 7958 sayılı kararı ile tescillenen yapı hakkında çok sayıda karar alınmış ancak yıkıldıktan sonra yerine herhangi bir bina yapılmamış ve günümüzde parseli halen boş durumdadır.

¹³ M. Ö ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 10 Mayıs 2007, Mersin.

¹⁴ N. T. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 16 Kasım 2007, Mersin.

¹⁵ U. E. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 2 Mayıs 2008, Mersin.

¹⁶ Y. Ş. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 26 Nisan 2007, Mersin.

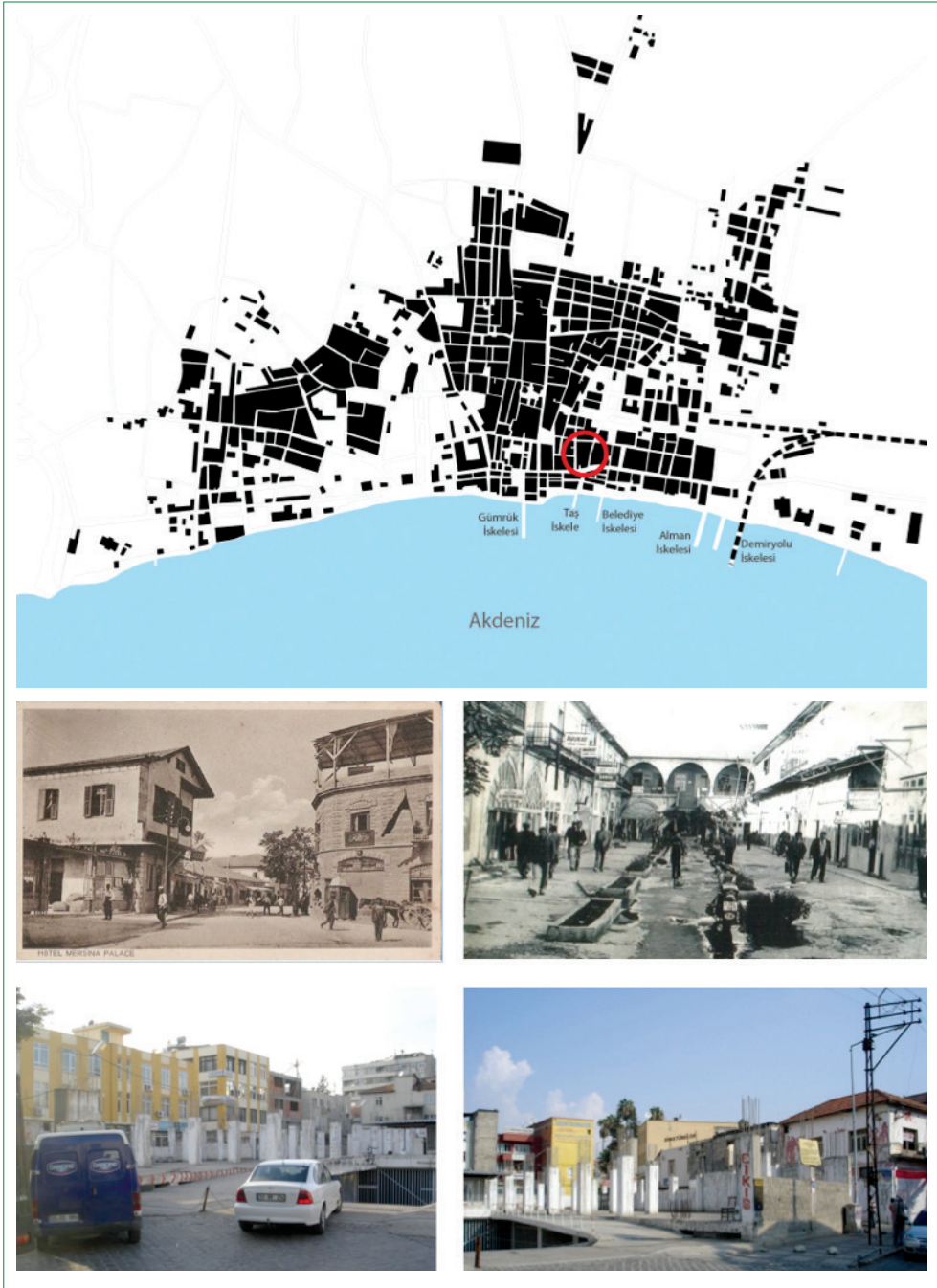
Şekil 3. Kentin kıyı kesiminin bir liman olarak kullanılmasını sağlayan iskeleler (Kartpostal: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu).

yin selam verirler öyle bir yerd. Üst katlarında daha çok avukatlar vardı yazıhane. Dışları da yine yazıhane, dış tarafınca yazıhaneydi, muhtelif insanlar vardı. Azakhan'ın İstanbul'dan adam telefon açardı derdi ki "Azakhan'da buluşalım" böyle meşhur bir yerd¹⁷.

Kentsel bellekte önemli yeri olduğu anlaşılan bir diğer mekansal bileşen Gümrük Meydanı, çalışmanın esas aldığı dönemde

kentin ana meydanıdır ve deniz kenarında yer almaktadır. On dokuzuncu yüzyılda Gümrük Meydanı, Mersin'i denize ve dolayısıyla dış dünyaya açan iskelenin uzantısında, meydanı dört bir yandan çevreleyen dükkanları, gümrük binası, liman idaresi, otelleri, lokantaları, kahvehaneleri, camisi, çeşmesi ile kentin en canlı meydanıdır. Meydanı çevreleyen yapılar, meydanın fiziksel sınırlarını tanımlarken, kullanımların farklılığı ve çeşitlili-

¹⁷ H. H. U. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 3 Nisan 2008, Mersin.

Şekil 4. 1988 yılındaki yıkımı öncesinde Azakhan ve kentteki konumu. Soldaki kartpostal 1900'li yıllardan, sağdaki fotoğraf 1970'li yılları göstermektedir. (Kartpostal: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu, Fotoğraf: Nevzat Çömlek Arşivi, Harita ve Güncel Fotoğraflar: Kişisel Arşiv).

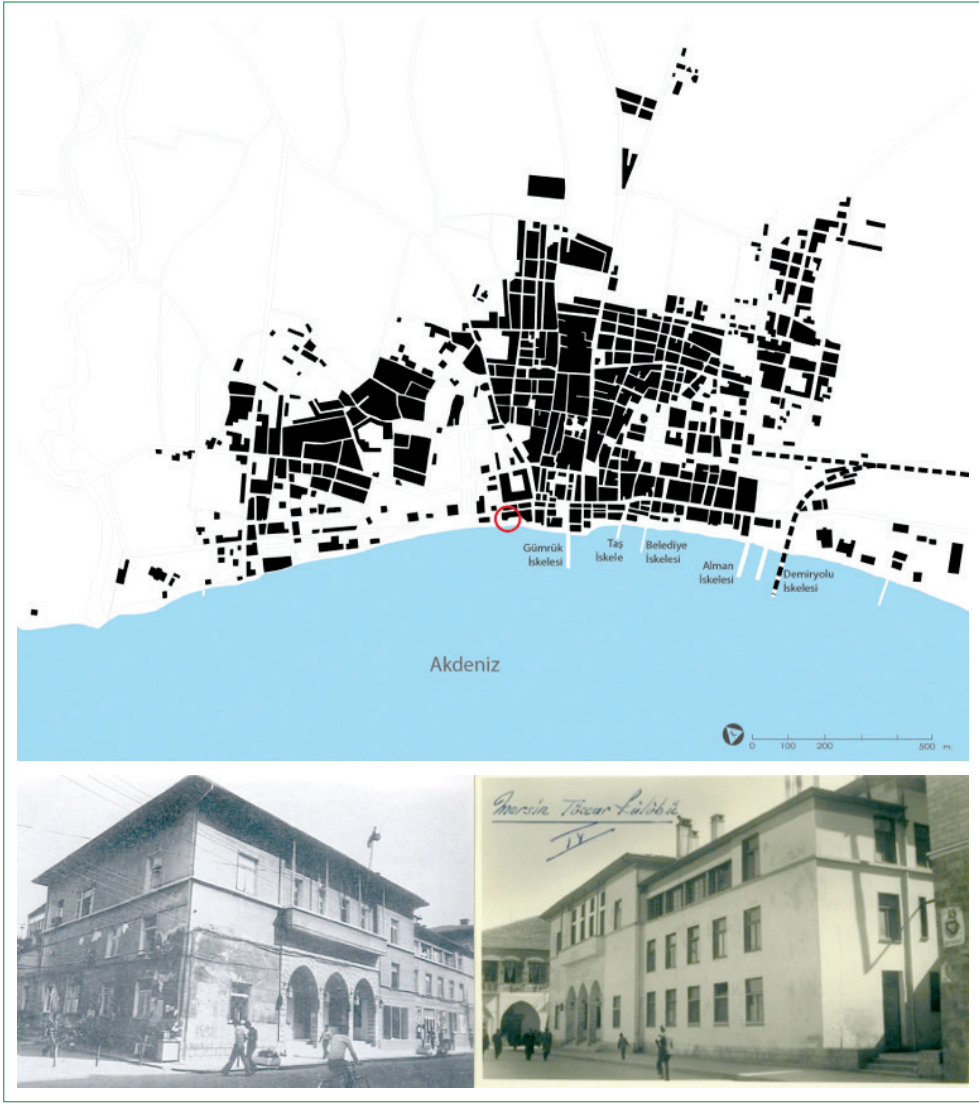
ği meydana canlılık katmaktadır. Bu anlamda Gümrük Meydanı, kentin sosyal hayatının tüm özelliklerinin görülebileceği bir yerdir (Şekil 5).

... Liman diye bir şey yoktu. Açık liman. Mavnalar var. Zaten büyük yükleri öyle yüklerlerdi. Bir iskele vardı Gümrük Meydanı dediğimiz bir yer vardı. ... Orada bir cami var. Oradan bir iskele, denize

oradan malları getirip mavnaya yüklerlerdi. ... Mersinli Ahmet'in kahvesi vardı. ... O kahve caminin, yani Gümrük Meydanındaki caminin, şöyle denize doğru bakarken Gümrük Meydanından cami önünde sağ tarafta da camiye de bağlı yani. ...Orada gümrük vardı. Onun için Gümrük Meydanı diyorduk. Bir de ambar. Gümrük ambarı da vardı orada. O taraf mağazalar yoktu ama bu tarafta, mağazalar vardı. Gümrük Meydanının o gümrük hariç diğer tarafları

Şekil 5. On dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın ilk yarısında Gümrük Meydanı: Kentsel mekandaki kullanımların ilişkileri doğrultusunda kendiliğinden gelişen ve sınırları yine bu ilişkilerin ürettiği ticari kullanımlarla belirlenmiş kentin ilk kamusal mekanı (Kartpostallar: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu, Güncel Fotoğraflar: Akdeniz Belediyesi ve Kişisel Arşiv).

Şekil 6. Kentlilerin belleğinde önemli yer etmiş olan, kent kimliğinin önemli mekansal bileşenlerinden Tüccar Kulübü (Soldaki fotoğraf: Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Arşivi, sağdaki fotoğraf: İş Bankası Müzesi).

hep mağaza vardı. Hep de pastane vardı¹⁸.

... Mersin'in o zaman bir liman falan olmadığı için. Bir hatıram var söyleyeyim size. Bir gün su basmış dediler. Gittik baktık ki, deniz ta oraya kadar gelmiş. Yani Ulu Caminin olduğu yere, Gümrük Meydanı'na deniz kabarmış oraya kadar su gelmiş. ...Gümrük Meydanı, o gümrük binası çok faal, hareketli bir yerdi. Gümrük binasının önünden Gümrük İskelesi'ne kadar demir yolu vardı. Kimse bunu size söyledi mi? Söylemedi. Demir yolu iskelenin başından böyle gelir, kıvrılır, Gümrük deposuna girerdi¹⁹.

Kayseri bakkaliyesinde, köşede, şeyin Gümrük Meydanı dedikleri yerde orada, ne pastanesiydi ama şimdi hatırlamıyorum. Karade-

niz. Laz'dı adam, Laz. Doğru, Laz'dı Karadeniz Pastanesi. ... İskele işte orada, Gümrük Meydanı'nda. Orada yük taşımak için. Yani burası şeydi, doğrudan doğruya, yani burada büyük bir depo vardı. Depolarda yanında yani doğrudan doğruya ileriye doğru. Yalnız yolcu taşımak için vardı. Ötekiler ayırdı. Ama kaç tane iskele vardı²⁰.

... Gümrük meydanı vardı, o gümrük meydanında bir tarafında, denize doğru bakan tarafında dükkanlar, dükkanın üzerinde Akdeniz Oteli. Bütün o mülk benim dedeme aitti. ... Denize karşı bakıyor, Gümrük Meydanı. ... Şimdi benim hatırladığım, bu Gümrük Meydanı'nda, ben onunla mektepteydim Gazipaşa mektebinde, Necip Safa, Safaların mağazaları vardı. ... Ondan sonra Gümrük Meydanında çok büyük bir dükkan halat satıyor, çünkü o zaman-

¹⁸ E. L. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 22 Kasım 2007, Mersin.

¹⁹ H. H. U. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 3 Nisan 2008, Mersin.

²⁰ M. H. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 23 Kasım 2007, Mersin.

larda mavnalar falan çok halat kullanılıyor²¹.

Sözlü tarih görüşmelerinde, kaynak kişilerce en çok anılan bir diğer mekansal bileşen ise *Tüccar Kulübü'dür²²*. Yine kent ticaret ve liman kimliğiyle ilişki içinde referans verilen bu yapı, kentte belli bir sermaye birikiminin gerçekleştiğini ve bir tüccar sınıfının oluşmaya başladığını göstermesi açısından önemlidir. 1940'lı yıllardan itibaren kentin doğusunda, İstasyon ve Uray Caddesi'ndeki ticari kullanımlardan, batıdaki konut alanlarına doğru devam eden ana eksen üzerinde, kentin ileri gelen tüccarlarının üyesi olduğu, özel orkestrası bulunan *Tüccar Kulübü'nün*, kentteki sosyal ve kültürel etkinliklerinin yoğunlaştığı kullanımlarla ve yine denizle yakın ilişki içinde yer alıyor olması dikkat çekicidir (Selvi Ünlü ve Ünlü, 2009, 176) (Şekil 6).

...Babamız da giderdi. Yani Mersin'in kalburüstü insanları. İdari görevliler, ticaret yapanlar. Yani memleketin en üst tabakası²³.

... Mersin'de bir balo oldu, babam bizi hep baloya götürürdü. ... Tüccar kulübünde olurdu. İşte balolara giderdik. Tüccar Kulübünün yeri, nasıl, şöyle, vali konağını biraz inin daha aşağılara.Tüccar Kulübü'nde olurdu. İşte balolara giderdik. ...Mesela yardımseverler balosu olurdu düzenli. Cumhuriyet Bayramı çok muzazzam bir bayramdı. 30 Ağustos Balosu olurdu, onlar olurdu, garden partiler olurdu. Onların bahçe yerinde. Büyük oyunlar oynanırdı, yılbaşı balolarında²⁴.

...Hep böyle bilinen insanlar ve Cumartesi, Pazar gecelerine döndü sonra. Cumartesi geceleriydi ilk önce. Yani bir baloya gider gibi giyinirdi. Ama çok muntazam olarak, çok güzel, çok kaliteli bir kulüptü. ...Üye olan tabi, herkes giremezdi. Düğünlerini orada yaptırmak büyük bir şeydi. Gitmek öyleydi. Günlerce mesela bir Pazar gecesi gidenin giydiği, yaptığı hareketler söylenirdi. O şekilde balolar verilirdi²⁵.

Sözlü tarih görüşmelerinden, kentlilerin belleğinde önemli yer edindiği anlaşılan bir diğer kentsel alan *Yoğurt Pazarı'dır²⁶*. Tıpkı Gümrük Meydanı gibi Yoğurt Pazarı da kentin kimliğinde önemli bir belirleyici olan iskelelerdeki ticari etkinliklerle ilişki içinde gelişip şekillenmiştir (Selvi Ünlü; Ünlü, 2009, s.210). Söz konusu alan, kentin ana iskelesi ve uzantısındaki meydana hemen kuzeyindeki konumu ile kentlilerin hafızasında, yerel bir pazar niteliğiyle yer etmiştir (Şekil 7).

Yoğurt Pazarı baya Pazar yeriydi. Güzel taş döşeli böyle, kanepeler falan vardı. ... Meydandı. Bir çeşmesi vardı böyle kuzeyinde. Basardınız su akardı, kaldırırdınız kesilirdi. Oraya da yoğurtlar gelirdi. Efendim Yoğurt Pazarı böyle. Köylü kadınlar sıra sıra yoğurt çömlüklerini dizerlerdi böyle, onu satarlardı. Arkasına nohut gelir, mercimek gelir, fasulye gelir falan satılırdı. ... En çok Cuma günü kalabalık olurdu. Cumanın dışında yoğurt her gün gelirdi. ... Silifke'den gelen mallar orada satılmazdı. Yoğurt Pazarı'na Mersin'in Arpaç'tan, Çavuşlu'dan, Yalınayak'tan, o köylerden yoğurt getirirdi bayanlar, satarlardı²⁷.

...Orada eski bir ev vardı biz oturduk o evde. Çok enteresan bir evdi. Şimdi ona giriş böyle dehliz gibi bir kapıdan girerdin, kocaman bir merdiven çıkardı. O merdivenin başında Ahmet Bey karısıyla otururdu. Ayşe Hatun Hacı Beyler'den. Ayşe Hatun Hacı Beyler'dendir. O otururdu büyük bir avlu, kocaman bir avlu. Avlunun ilerisinde Yoğurt Pazarı'na bakan yerde de biz otururduk. Yani şöyle bir koridor üzerinde dört oda bir evdi. Ahşap gibiydi tam da ahşap değildi, yani şey bir evdi, güzel bir ev değildi fakat yeri çok güzel diye orayı seçmiştik. (Yoğurt Pazarı) Baya taş taş böyle eski pazarlar gibi bir yerdi. Parke taşlı geniş bir meydandı orası²⁸.

...Burada diş doktorumuz vardı bir de boğaz doktoru, her doktor. Çocukluğumda vardı her türlü doktor da, benim Mahir Taylan vardı burada. Diş doktoruydu. Muayenehanesi vardı. ... Ve bu Yoğurt Pazarı'ndaki o meydana bakardı muayenehanesi²⁹.

... Yoğurt Pazarı daha ziyade köylülerin geldiği, Kuruçeşme ve Yoğurt Pazarı köylülerin yoğun olduğu, randevu yerini de oralarda verirlerdi Yoğurt Pazarında buluşalım diye. ... Ben Yoğurt Pazarına giderdim, beni nedense ağabeyime o kadar yapmadılar, beni babam çok gönderirdi, mesela hale de ben giderdim alışverişe³⁰.

Anlatılarda sıklıkla referans verilen mekansal bileşenden bir diğeri *Uray Caddesi'dir*. Söz konusu cadde, iskelelerden gelen malların depolandığı yapıların yer aldığı ve raylı bir sistem aracılığıyla iskelelerle istasyon arasında malların taşındığı caddedir. Daha 1800'li yıllarda kervanların geçtiği bu caddede hanların bulunuyor olması (Yenişehirlioğlu vd., 2004, s. 7; Dingeç, 1998, s. 83-84), kentin özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren gösterdiği yükselişten önce de önemli bir cadde olduğunu ortaya koymaktadır. İskele sayısının arttığı, kentin bir ticaret ve liman kenti olarak gelişmeye başladığı yıllarda caddedeki ticari kullanımlar ve yapılar çoğalmış, yapı-

²¹ P. G. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 5 Mart 2008, Mersin.

²² *Tüccar Kulübü*, bugün de aynı isimle varlığını sürdürmektedir. Ne var ki, kulübün içinde yer aldığı, şekil 5'te görülen fotoğraftaki yapı yıkılmış ve *Tüccar Kulübü* bu yapının yerinde inşa edilen "Mersin Ticaret ve Sanayi Odası" binasının üst katındaki yeni yerine taşınmıştır. Kulüp halen aynı yerde faaliyetini sürdürmektedir.

²³ K. S. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 19 Nisan 2007, Mersin.

²⁴ N. T. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 25 Ocak 2008, Mersin.

²⁵ İ.S. ile yapılan yapılan sözlü tarih görüşmesi, 28 Şubat 2008, Mersin.

²⁶ *Yoğurt Pazarı*, günümüzde de aynı isimle anılmaktadır. Ancak geçmişteki pazar niteliği taşıyan kullanımı değişmiş ve alan bir park olarak düzenlenmiştir.

²⁷ H. H. U. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 3 Nisan 2008, Mersin.

²⁸ M. Ö. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 10 Mayıs 2007, Mersin.

²⁹ N. T. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 25 Ocak 2008, Mersin.

³⁰ U.E. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 2 Mayıs 2008, Mersin.

Şekil 7. Kentlilerin belleğinde, yerel pazar niteliğiyle yer etmiş olan Yoğurt Pazarı (Kartpostallar: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu, Güncel Fotoğraflar: Kişisel Arşiv).

dıkları ilk dönemde daha çok konaklamaya yönelik işlev gören hanlar zamanla, tüccar hanları, depo, mağaza ve dükkanlara dönüşmeye başlamıştır (Ünlü ve Selvi Ünlü, 2012).

Rayları 1930'lu yıllara kadar caddede kalan ve "dekovil" olarak adlandırılan bir raylı sistem ile Uray Caddesi, demiryolu istasyonu ile kentin ana iskelesi arasındaki doğrudan ve tek bağlantıdır. Özellikle iskeleler yakınındaki arazi, dükkan ve mağazalara ilgi gösteren tüccarlar ve iskelelerde gerçekleşen ticari etkinlik için en uygun yer, kenti doğu-batı doğrultusunda geçen bu cadde olmuştur. Caddede yer alan ve günümüzde kimi ayakta olmayan Azakhan, Taş Han, Sursok Han gibi hanlar, Uray Caddesi'nin kentin ticari eksenini oluşturduğunu somut olarak ortaya koymaktadır.

Caddede yer alan tüccar hanlarında başta gemi ve vapur acenteleri, komisyoncular ve ithalat-ihracat yapan tüccarlar olmak üzere pek çok uluslararası şirket ve temsilcilikleri hizmet vermeye başlamıştır. Artan ticari etkinlikle birlikte sigorta ve finans sektöründe faaliyet gösteren şirketler ve acenteler de açılmaya başlamıştır. Bu dönem kentte gelişen ve ağırlıklı olarak Uray Caddesi'nde kendini gösteren ticari etkinlik, tüccar hanları, depolar, mağaza ve dükkanlarla sınırlı kalmamış, bu etkinlikleri destekleyen postane, banka gibi çok çeşitli kullanımları da beraberinde getirmiştir. Limandaki ticari faaliyetle birlikte, iskelelere ve ticari kullanımlara yakın olmak amacıyla caddede, Selanik Bankası, İş Bankası, Ziraat Bankası gibi dönemin en önemli finans kuruluşları doğrudan yer almış, Osmanlı Bankası ve İş Bankası'nın bir şubesi ise yine caddeye yakın bir konumda hizmet vermiştir (Ünlü ve Selvi Ünlü, 2012, s. 108-126). Ticari fonksiyonların ağırlıkta olduğu kentsel kullanımlarıyla, deniz ve iskelelerle kurduğu yakın ilişki ile Uray Caddesi'nin, Mersin'in liman ve ticaret kenti kimliğini simgeleyen en önemli mekansal bileşenlerden biri olduğu görülmektedir (Şekil 8).

Uray Caddesi çok büyük toptancıların bulunduğu bir yerdi. İthalatçılar ihracatçılar. Bütün Anadolu'nun hatta İzmir'in, İstanbul'un malları bu güneydeki ülkelerden oraya ithal edilirdi. Gümrük Meydanı'ndan İstasyon'a kadar sağlıklı sollu o caddede büyük tüccarlar vardı³¹.

Uray Caddesinde hep eski şeyler, eski yani tüccarlar otururdu. Toptancılar derler, onlar otururdu. Demirciler vardı, bir tane benim hatırladığım. Çok vardı yani. Mersin'in ecnebilere de çok vardı. ... Çok işlekti Uray Caddesi ama ev pek yoktu orada. Ticarethaneydi, bankalar falan vardı. Sonra mağazalar açıldı³².

Uray Caddesi birinci sınıf tüccarlar vardı Uray Caddesinde. ...

³¹ H. H. U. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 3 Nisan 2008, Mersin.

³² İ. S. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 28 Şubat 2008, Mersin.

³³ M. Ö. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 10 Mayıs 2007, Mersin.

³⁴ M. H. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 23 Kasım 2007, Mersin.

³⁵ N. L. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 19 Nisan 2007, Mersin.

³⁶ İ. Y. ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, 2 Mart 2010, Mersin.

Azakhan'ın tam karşı Yapı Kredi. Yapı Krediden şeye doğru geliyor-sunuz, çarşıya doğru gelirken çok büyük tüccarlar vardı. Şimdi yani isimlerini pek anımsayamıyorum. Çok güzel, çok büyük tüccarlar vardı ithalat-ihracat. ...Yalnız Amerikan Koleji, Uray Caddesi'nin, şimdi Uray Caddesi'nden adliyeye doğru gidiyordunuz. Sağ kolda böyle yeşil binalar vardı. O yeşil binaların kolej olduğu zamanı söylerlerdi ablalarımız filan yani büyükler³³.

Uray Caddesi, şimdi Uray Caddesi ama şimdiki gibi muntazam değildi tabii. O kilisenin oradan başlıyor aşağıya şimdiki iskele vardı orda. ... Alışverişler büyük bir şey değil, hepsi bu, Uray caddesindeki, etrafındaki şeyler. Yani böyle dükkanlar filan eskiden kenar mahallelerde pek yoktu. Ancak bakkallar vardı³⁴.

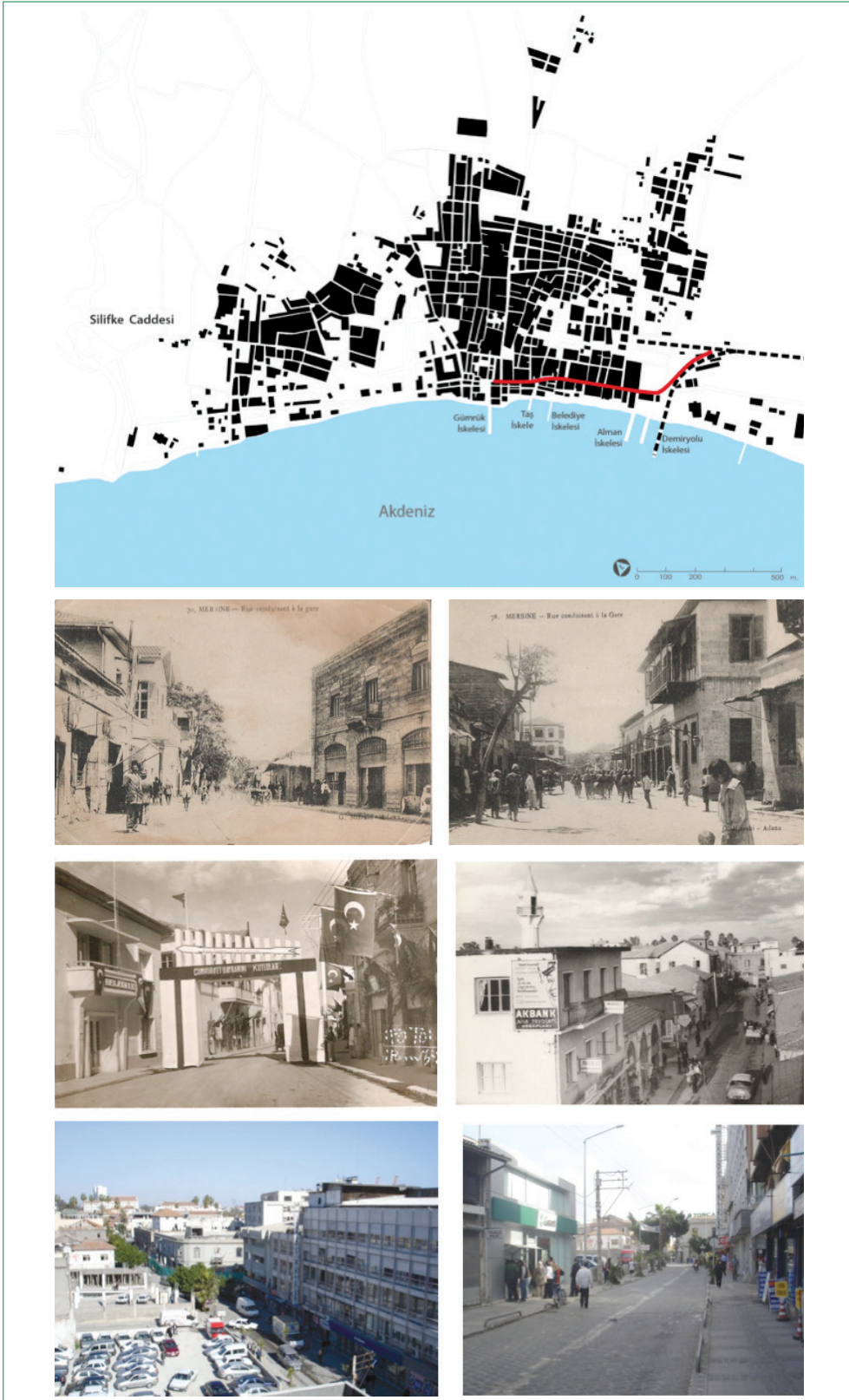
...valla Uray Caddesinde böyle çok güzel otantik yapılar vardı ve oraları bar olarak çalışılırdı, yani çalışırdı üstleri. Altında işte bu pamukçular değil mi, ıvır zıvır onlar. Yani orası böyle yol olarak şey dükkan, ticaret³⁵.

Uray Caddesi hakikaten çok enteresan bir yerdi. İlk girdiğinizde baharat kokularıyla sizi karşılardı. Burnunuza nefis böyle baharat kokuları gelirdi. Çünkü baharat satan tüccar vardı epey, birkaç tane. ... O zamanın meşhur tüccarları Arap tüccarları vardı ve Hıristiyan tüccarları vardı. Zenginler, ticaret daha çok bunların elindeydi. Yerli tüccarlar da vardı ama miktarları bunlarınkine kadar değildi. Mesela o zaman Gandurlar vardı, Miskaviler vardı, Ali Sa-falar vardı hâlâ varlar, kardeşi Rıza Safa vardı, Şefik Hariri vardı, Habip Sufan vardı. Halil Debbani vardı, Melhem Şelfun vardı, İskender Gabriyel, Butros Kardeşler, Selvelli Kardeşler, büyük pamuk tüccarı Papa Mesajo. ... Hep aynı sırada. Bir kısmı şeyin içerisinde, Azakzadeler'de (Azakhan'da), bir kısmı dışarıda³⁶.

3. Değerlendirme

Bu çalışmada, kentin yakın geçmişteki mekansal yapı ve bileşenlerinin, kent belleğinde ne derece iz bıraktığı ve bunun kentin kimliğinin oluşumu ile ilişkisi, yapılan sözlü tarih görüşmeleri sonucunda elde edilen veriler üzerinden ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlar, Mersin'in liman kenti kimliğinin, nasıl geliştiği ve bunun mekansal karşılıklarını anlamak için önemli veriler sunmaktadır.

Öncelikle, sözlü tarih görüşmelerinin yapıldığı, kaynak kişilerin anlatıları içinde, kentteki fiziksel yapı, alan ve/veya öğelere verilen referanslar, kentin mekansal gelişiminin, toplumsal yaşam ve ilişkilerin karşılıklı etkileşimiyle şekillendiğini ve bunun da tek tek kentlilerin belleğinde önemli izleri olduğuna işaret etmektedir. Azakhan örneğinde olduğu gibi seksen-doksan yıl

Şekil 8. Kent belleğinde yer etmiş olan mekansal referanslardan biri olan Uray Caddesi, Mersin'in liman ve ticaret kenti kimliği ile gelişiminde önemli bir mekansal bileşen olarak, İstasyon ve Gümrük İskelesi arasında, deniz ve iskeleler ile yakın ilişki içinde yer almaktadır (Kartpostallar: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu, Güncel Fotoğraflar: Kişisel Arşiv).

öncesine ait anıların ve bu anıların mekanlarının, kentlilerin yaşamlarının bir parçası olduğu ve kaynak kişiler için benzer anlamlar taşıdığı görülmektedir.

Görüşmelerde, kimi zaman bir mekansal bileşene referansla bir başka mekansal bileşen anlatılırken kimi zaman da, öz yaşam öyküsü içinde bir olay anlatılırken bir mekansal bileşene referans verilmiştir. Yani, kentsel bellekte yer eden mekansal bileşenler bazen, anlatımın öznesi olurken bazen de, olayın geçtiği yer olarak anılmıştır. Referans verilen mekansal bileşenler kimi zaman bir kentsel öge, kimi zaman bir yapı, kimi zaman bir kamusal mekan ve kimi zaman da bir cadde olmuştur. Burada dikkat çeken, söz konusu mekansal bileşenin ister bir öge, ister bir yapı, ister bir kamusal mekan, ister bir sosyal kurum, isterse bir cadde olsun, kentlilerin belleğinde, üzerinden geçen seksen yıla rağmen büyük ölçüde ortak anlam ve karşılıklarla hatırlanıyor olmasıdır. Dolayısıyla, Mersin'in gelişmeye başladığı neredeyse ilk yılları yaşamış olan bu kuşağın, iskeleler, Uray Caddesi, Gümrük Meydanı, Azakhan, Yoğurt Pazarı ya da Tüccar Kulübü için ortak anı ve duygulara referans vermeleri, kolektif olarak üretilen ve dolayısıyla kentlilerce sahip çıkılan bir kent kimliği ve kültürünün varlığına işaret etmektedir.

Öte yandan, anılan söz konusu mekansal bileşenlerin kentsel mekandaki konumlarının, kentin denizle ilişkiyi kuran ana yapısal öğeler olan iskeleler ve Gümrük Meydanı, Azakhan, Yoğurt Pazarı, Tüccar Kulübü, Uray Caddesi gibi iskelelerin uzantısındaki ticari etkinliklerle ilişki doğrultusunda şekillenen mekansal bileşenler olduğu dikkat çekmektedir. Referans verilen mekansal bileşenlerinin her birinin, kıyı boyunca uzanan Uray Caddesi boyunca, malların iskeleye gelmesi, taşınması, depolanması, alım-satımının yapılması gibi bir liman kentinin birbiriyle bağlantılı günlük ticari etkinliğinin cereyan ettiği bir mekansal kurgu doğrultusunda geliştiği görülmektedir.

Sözlü tarih görüşmelerinde kentin en simgesel yapılarından biri olarak anılan Azakhan gibi bir yapı, yine kentin en önemli caddesi olarak tarif edilen Uray Caddesi üzerinde yer almakta, Uray Caddesi doğrudan kentin en çok referans alan mekansal bileşenlerinden Gümrük Meydanı'na açılmaktadır. Anlatılarda en çok referans alan yapılar, kentteki ticari etkinliğin mekansal organizasyonuna işaret ederken, aynı zamanda, günlük yaşam içindeki, "yerel pazar" niteliği ile Yoğurt Pazarı, iş alanı ile konut alanları arasındaki sosyal ve kültürel odağı işaret eden Tüccar Kulübü gibi kullanımlar da, gündelik yaşamın mekandaki ilişkisel organizasyonuna dair fikir vermektedir. Bu da, kent kimliğinin, deniz kıyısındaki konumuyla kentsel mekanın bağlam bağımlı ve işlevsel olarak mekansal parçalar arasındaki ilişkisellikleri içeren fiziksel yapısı ve bileşenlerinin, kentli-

lerin belleğinde yer ettiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bu sonuçlar, kentlilerin yaşam biçimi doğrultusunda ilişkisel olarak şekillenen mekansal kurgunun kentsel bellekte belirgin karşılıkları olduğunu ve kimi fiziksel öğelerin, bireylerin yaşamlarında mekansal bir öge olmanın ötesinde, kent kimliğini oluşturan öğeler olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, sözlü anlatılarda en çok anılan mekansal bileşenlerin kentsel mekandaki konumları, kentsel mekan, kent belleği, kent kimliği arasındaki, birbirini üreten ve şekillendiren ilişkiyi somut olarak ortaya koymaktadır (Şekil 9).

Yapılan sözlü tarih görüşmelerinde, liman kenti kimliğinin önemli mekansal bileşenleri olarak, iskeleler, tüccar hanları, kamusal mekan ve pazar yerleri, sermaye birikimi ile sınıfsal farklılaşmanın somut mekanları olarak tüccar kulüpleri gibi mekansal bileşenlerin yanı sıra, *Güneş Sineması*, *Halkevi*, *Kurum Sineması*, *Yazlık Sinema*, *Akkahve*³⁷, *Akdeniz Plajı*, *Toros Oteli*, *Ziya Paşa Gazinosu*, *Mersinli Ahmet'in Kahvesi*, *Borsa Kulübü* gibi sosyal ve kültürel kullanımlar da sıklıkla adı geçen mekansal bileşenler olmuştur. Söz konusu kullanımlar, kentteki sermaye birikiminin bir başka yansıması ve kentli yaşam biçimine işaret etmesi açısından önem taşımaktadır. Bu da çalışmanın esas aldığı dönemde, liman kentlerinin, canlı sosyal yaşamının Mersin'de de söz konusu olduğuna dair fikir vermektedir. Anlatılarda dikkat çeken bir başka nokta, sözlü tarih görüşmelerinin yapıldığı 20 kişinin yarıdan çoğunun kadınlardan oluştuğu dikkate alındığında, söz konusu alanların günlük yaşamda erkekler tarafından olduğu kadar kadınlar tarafından da kullanılıyor olmasıdır. Bu da, bir liman kenti olarak Mersin'in, dönemin liman kenti kimliğinin bir parçası olarak, kentli yaşam biçimine ilişkin bir başka yönünü ortaya koymaktadır.

4. Sonuç

Kentsel bellek ile kent kimliği arasındaki ilişkiyi anlamak üzere bu çalışmada, kentin mekansal gelişimi ve kent kimliğinde belirleyici olan mekansal bileşenlerin, kentlilerin belleğinde yer alıp almadığı sorusuna, Mersin örneği üzerinden yanıt aranmıştır. Bu doğrultuda, sözlü tarih yöntemi kullanılarak, kentsel bellekte yer etmiş mekansal bileşenler araştırılmıştır.

Mersin örneğinde, toplumsal yaşamla ilişkisel olarak şekillenen kentsel mekanın, kentlilerin belleğinde, fiziksel bir mekan olmanın ötesinde, yaşamın bir parçası olarak anlam taşıdığı ve hatırlandığı görülmüştür. Kentin kuruluş yıllarından 1960'lı yıllara kadar birincil ya da ikincil kuşak olarak Mersin'de yaşamış kuşak tarafından hatırlanan ve öz yaşam öyküleri içinde sıklıkla referans verilen söz konusu mekansal bileşenlerin, yalnızca kentsel belleğin değil aynı zamanda kent kimliğinin de temel mekansal öğeleri olduğu anlaşılmaktadır.

³⁷ Akkahve, bilinen anlamıyla bir kahvehaneden farklı olarak, 1940'lı yıllarda kentte görev yapan Vali Tefvik Sırrı Gür tarafından, günümüzde Büyükşehir Belediyesi olarak hizmet veren deniz kıyısındaki yapının alt katında, ressamlar, edebiyatçılar ve sanatla ilgilenen gençlerin, kentlilerin ziyaretine açık bir sanat evi olarak açılmış ve kentin sosyal odaklarından biri olmuştur.

KAYNAKLAR

- Boyer, M. C. (1996). *The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments*. Cambridge: MIT Press.
- Conzen, M.R.G. (1966). "Historical townscapes in Britain: a problem in applied geography" in House, J. W. (Ed.). *Northern Geographical Essays in honour of G. H. J. Daysh*, Newcastle upon Tyne, 56-78. Newcastle Upon Tyne: University of Newcastle Upon Tyne.
- Develi, Ş. (2000). "Yok Olan Bir Tarih Azak Han", İçel Sanat Kulübü Aylık Bülteni, Sayı: 88, ss. 6-7, Mersin.
- Dingeç, E. (1998). 19. yüzyılın İkinci Yarısında ve 20. yüzyılın Başında Mersin'in Ekonomik Yapısı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago: The University of Chicago Press. Halbwachs, M. (1952) *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: Presses Universitaires de France ve Halbwachs, M. (1925) *Les Travaux de L'Année Sociologique*, Paris: F. Alcan.
- Iggers, G. G. (2000). *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*. Gül Çağalı Güven (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Işık, O. (1994). "Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekansallaşması", *Toplum ve Bilim*. Sayı: 64-64 Güz/Kış, ss.7-38. İstanbul: Birikim Yayıncılık.
- Keyder, Ç., Özveren, Y. E., Quataert, D. (1994). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Liman Kentleri: Bazı Kuramsal ve Tarihsel Perspektifler", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri*, (Ed.) Keyder, Ç., Özveren, Y. E., Quataert, D., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 121-157.
- Kyvig, E. D., Myron A. M. (2000). *Yanıbaşımızdaki Tarih*. Nalan Özsoy (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lynch, K. (1981) *A Theory of Good City Form*. Cambridge, Massachusetts, and London: The MIT Press.
- Norberg-Schulz C. (1984). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli.
- Özveren, E. (2006) "Zaman İçinde Avrupa, Akdeniz Dünyası ve Antakya Üzerine Düşünceler", *Akdeniz Dünyası Düşünce, Tarih, Görünüm*, (Ed.) Özveren, E., Özel, O., Ünsal, S., Emiroğlu, K., İstanbul: İletişim Yayınları, 13-26.
- Perouse, J. F. (2006). "Kentsel Bellek ve Kent Müzeleri: İstanbul Şehri Gözlem ve Merkezi Deneyimi", *Kentler ve Kent Müzeleri, Kent Müzeleri Uluslararası Sempozyumu*, 21-22 Nisan 2006, 105-110. Antalya.
- Ricoeur, P. (2012) *Hafıza, Tarih, Unutuş*, (Çev.) Özcan, M. E., İstanbul: Metis.
- Ringas, D.; Christopoulou, E.; Stefanidakis, M. (2011) "Urban Memory in Space and Time", Styliaras, G., Koukopoulos D., Lazarinis, F. (Eds.) *Handbook of Research on Technologies and Cultural Heritage*. Information Science Reference, New York.
- Rossi, A. (1982). *The Architecture of the City*. New York: Rizzoli.
- Russell, N. (2006). *Collective Memory before and after Halbwachs*. *The French Review* 79, No. 4.
- Selvi Ünlü, T., Ünlü, T. (2009). *İstasyondan Fenere Mersin, Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Kitapları Dizisi-1*. Mersin: Başak Ofset.
- Selvi Ünlü, T. (2007). 19. Yüzyılda Mersin'in Kentsel Gelişimi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Suher, H., Ocakçı, M., Karabay Ayataç, H., Ertekin, Ö. (2004) *An Indicator of Sustainable Development: Urban Identity*, ITÜ AZ Dergisi (2004-2), Vol. 1, No 2, 26-42.
- Tekeli, İ. (1991). *Kent Planlaması Konuşmaları*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.
- Tekeli, İ. (2007). *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*, İlhan Tekeli Toplu Eserler-1. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Thompson P. (1999). *Geçmişin Sesi. Şehnaz Layıkel (Çev.)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tosh, J. (2008). *Tarihin Peşinde, Özden Arıkan (Çev.)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yurt Yayınları.
- Uzun, İ., Akyol, T. D., Bal, E. (2011). "İzmirli'nin İzmir'i: Kentlinin Belleğindeki Mekansal Temsiller", *Ege Mimarlık*, 2011/1, Sayı:76, 34-39.
- Ünlü, T., Selvi Ünlü, T. (2012). *Değişen Ticaret Gelişen Kent Mersin 1850-1950*, Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Mersin Kitapları Dizisi-2, Mersin: Reprrotek.
- Yılmaz, A. (2011). "Bellek Topografyasında Özgürlük: Gelibolu Savaş Alanları ve Mekansal Bir Deneyim Olarak Hatırlama", *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları*. Leyla Neyzi (Yay. Haz.). 187-216. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yenişehirlioğlu, F. ve Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyeleri (1995). *Mersin Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- <http://tr.imkanmekan.org/soylesiler/kamusal-mekanda-bellek/>, Erişim Tarihi: Nisan 2012.